

Salomon Coster, de Haagse periode

Op 10 mei 2014 presenteerden Victor Kersing en Rob Memel het tussentijdse resultaat van het archiefonderzoek naar Nederlands meest invloedrijke uurwerkmaker, Salomon Hendrickxsoon Coster (?? - 1659). Hieronder volgt het eerste deel van het uitvoerige verslag inclusief enkele nieuwe ontwikkelingen. Het laatste deel zal in Tijdschrift 15-1 verschijnen.

 Victor Kersing en Rob Memel

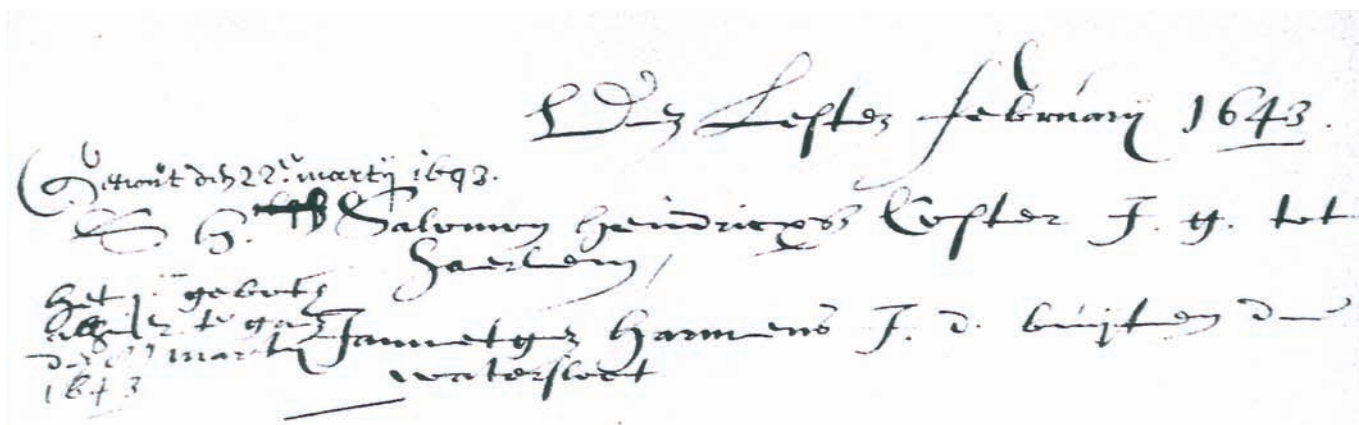
Vanaf begin jaren zeventig worden er klokken- en horlogeboeken uitgegeven met fraaie uiteenzettingen van de diverse stijlen, periode en technieken. Helaas schiet het archiefonderzoek naar de makers achter de uurwerken er nogal eens bij in. Het viel ons op dat er over de persoon Salomon Coster niet heel veel is gepubliceerd. Vaak zijn het fragmenten van zijn leven en in toenemende sluisen omissies in de literatuur en worden niet getoetste theorieën langzaam maar zeker als waarheid aangenomen. Ook worden de geraadpleegde bronnen veelal niet vermeld waardoor het moeilijk te bepalen is of het geschrevene nu juist is of niet. Het was voor de auteurs van dit artikel dan ook een goed moment om op basis van de tot dusverre gevonden archiefstukken het juiste en het zo compleet mogelijke verhaal van Salomon Coster te publiceren met verwijzingen naar de bronnen, veelal archiefstukken. Het gaat hierbij om een tussentijdse verslaglegging omdat het onderzoek nog niet afgerond is.

Doelstelling onderzoek

Het doel van het onderzoek is om het leven van Salomon Coster en zijn gezin in kaart te brengen. De beoordeling van de uurwerken, die in het atelier van Coster zijn vervaardigd, vallen buiten het onderzoek. Hier zijn al diverse interessante boeken en artikelen over geschreven, onder andere door Plomp in het standaardwerk "Springdriven Dutch pendulum clocks". Onze aandacht gaat meer uit naar de zakelijke en familiale gegevens van Coster. Van alle akten zijn volledige transcripties gemaakt die wij willen delen met eenieder die geïnteresseerd is en verdere studie wilt verrich-

Afb. 1: detail horloge met signatuur.

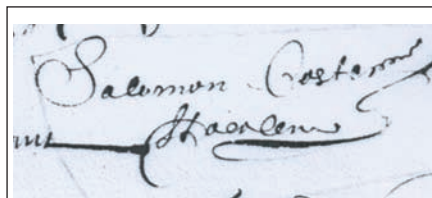

Afb. 3: inschrijving huwelijksakte, tot dusverre vroegste vermelding van Coster.

ten. U vindt deze transcripties op www.robmemel.nl.

De huwelijksakte van Salomon en Jannetje

Het vroegste archiefstuk dat tot dusverre is gevonden is de hieronder beschreven huwelijksakte van Salomon Coster van 1643 afkomstig uit het archief te Delft¹. Hoewel er kort door ons is gezocht in het Noord-Hollands Archief te Haarlem en het Stadsarchief van Amsterdam zijn er tot dusverre nog geen vroegere gegevens gevonden. Haarlem en Amsterdam zijn wel mogelijke plaatsen die in verband kunnen worden gebracht met Coster. Uurwerken werden met “Salomon Coster van Haarlem” (Afb. 1) gesigneerd en daarnaast zijn er diverse vroege publicaties, weliswaar zonder bronvermelding, waarin wordt genoemd dat Coster achtereenvolgens in Haarlem, Amsterdam en Den Haag heeft gewerkt.² Ook tekende Coster minimaal twee notariële akten met “Salomon Coster

Afb. 2: detail akte met handtekening.

van Haarlem” (Afb. 2). Mogelijke redenen waarom er tot dusverre door ons en anderen nog geen vroegere gegevens zijn gevonden zijn:

- Salomon Coster komt niet uit Haarlem en/of heeft hier nooit gewerkt
- Kilometers Haarlems en Amsterdams archief zijn nog niet ontsloten en wachten op transcriptie

- De achternaam van Salomon was in eerdere jaren anders dan “Coster”

Via de Haagse akten en andere gegevens gaan wij ervan uit dat wij uiteindelijk op vroegere gegevens gaan stuiten, echter vooralsnog hebben wij ons geconcentreerd op de Haagse periode van Salomon Coster. De huwelijksakte (Afb. 3) is ingeschreven op “den lesten Februarij 1643” ofwel zaterdag 28 februari 1643. Op die dag gingen “Salomon Hendricxzns Coster J(ong) G(esel) tot Haerlem” en “Jannetje Harmens J(ong)e D(ame) buijten de Watersloot” in ondertrouw. In de kantlijn staat verder “Getrouwt den 22e martij 1643”. Dit impliceert dat Salomon en Jannetje op zondag 22 maart 1643 in het huwelijk traden. Hoewel de inschrijving van de trouwakte slechts enkele regels tekst kent, kan toch een aantal zaken worden herleid. Het feit dat Salomon en Jannetje in Delft zijn getrouwd is niet heel vreemd. Veelal werd de woonplaats van de bruid als trouwlocatie gekozen en Buijten de Watersloot was een gebied van Delft net buiten de stadspoort. Jannetje Harmens is de dochter van Harman Claessoon Hartloop (??-1671). In een document uit 1660 wordt Harman een houtkoper genoemd.³ Dat beroep past prima in de buurt rond Buijten de Watersloot dat een belangrijk handelsgebied was waarbij goederen per schip werden vervoerd.

Link met Haarlem

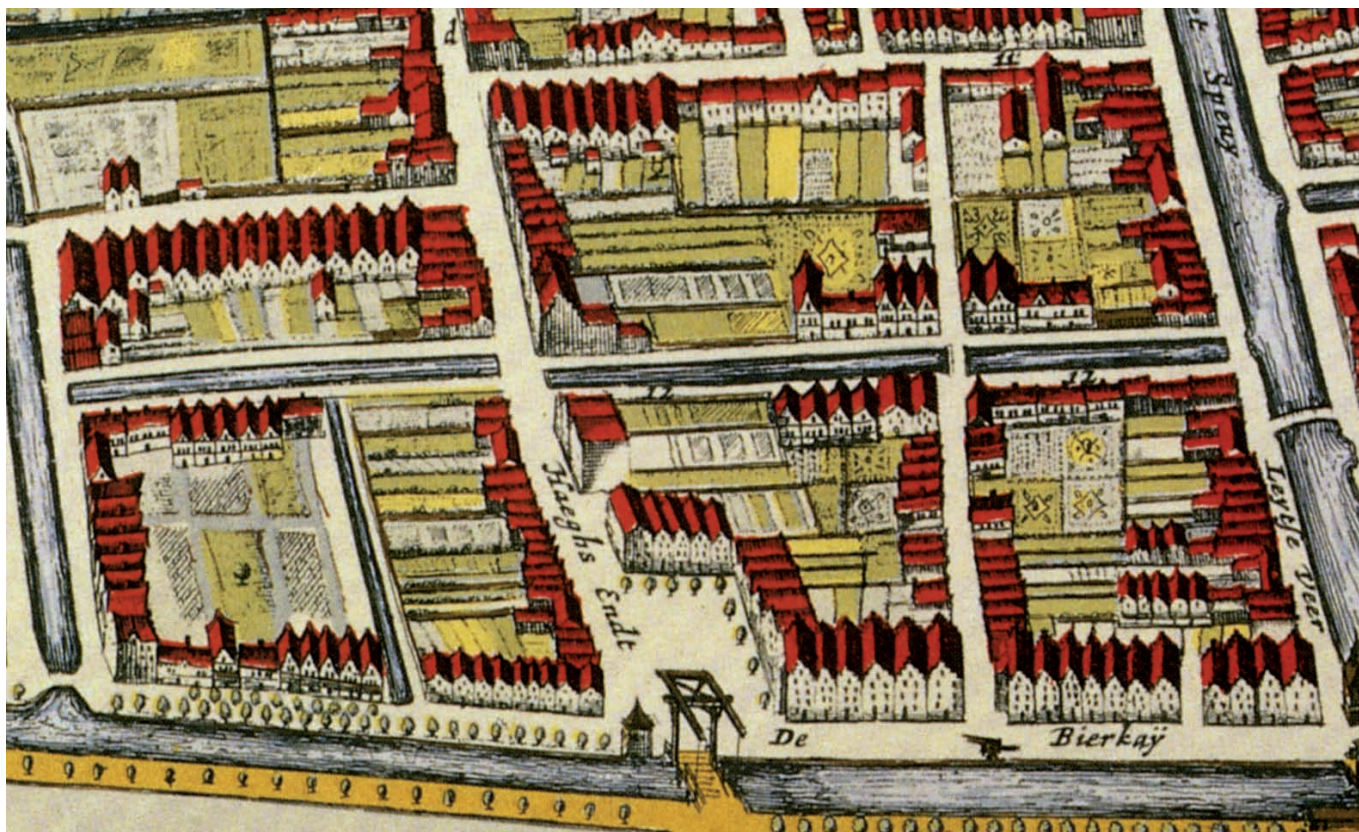
Uit de trouwakte blijkt verder dat Salomon hoogstwaarschijnlijk een link heeft met Haarlem. Het is een mogelijkheid dat hij op dat moment daar woonde, werkte of in Haarlem geboren is. Een andere theorie dat Haarlem wordt genoemd, is haar sta-

tus. Haarlem stond garant voor vakmanschap en hoge kwaliteit. De uurwerken van de gebroeders Mathijs en Jan Boeckels en Jacobus van Leeuwarden zijn hier prachtige voorbeelden van.⁴ Er zijn meerdere voorbeelden van vooraanstaande mensen die pochten een Haarlemmer te zijn zonder ooit iets met Haarlem te maken hebben gehad.

Hoe oud Salomon was toen hij trouwde is niet bekend. De aanduiding “jong gesel” zegt niet zo heel veel over de leeftijd. Er zijn uit die tijd voorbeelden van oudere mannen die (her)trouwden en ook jong gesel werden genoemd. Coster als achternaam geeft enig houvast maar is niet zaligmakend. Later in dit artikel zullen wij aan de hand van de leerovereenkomst met Pieter Rerick aantonen dat een achternaam in die periode geen vast gegeven was. Een 17de-eeuwse achternaam kan zomaar een kleine aanpassing hebben (bijvoorbeeld een K in plaats van een C) of een verrijking (bijvoorbeeld Costerius) maar kan ook ineens compleet anders worden. Zo is bekend dat de bekende dichter Samuel Coster (1579-1665) een zoon was van Adriaan Lennertz die *koster* van de Nieuwe Kerk in Amsterdam was. Pas in de tijd van koning Lodewijk Napoleon werd op 18 november 1811 de burgerlijke stand ingevoerd en werden de achternamen officieel geregistreerd.

Geboortjaar?

Het bijzondere van een belangrijke uurwerkmaker als Salomon Coster is dat zowel de geboortedatum, als de exacte overlijdensdatum, als de geboorteplaats en overlijdensplaats tot dusverre niet bekend zijn. In de literatuur wordt veelal 1622 als

Afb. 4: de Veerkade in 1649 volgens Blaeu. De gracht boven de Bierkaj is de Veerkade. Haeghs Endt staat voor Wagenstraat. Dit is tevens een illustratie hoe foutief de weergave op dit soort vogelvluchtkaarten kan zijn. Het huis van Coster staat foutief met de lange zijde langs de Wagenstraat in plaats van langs de Veerkade. Foto Haags Gemeentearchief.

geboortejaar genoemd, echter zonder een bronvermelding. Ook bij het bekende rijtuighorloge van Salomon Coster in het Rijksmuseum staat de informatie dat Coster in 1622 geboren is.⁵ Het bewijs voor het geboortejaar 1622 evenals Haarlem als geboorteplaats vloeit volgens ons voort uit de bovengenoemde trouwakte. Men neemt kennelijk aan dat men niet voor het twintigste levensjaar in het huwelijk trad en dat de genoemde plaatsnaam in de huwelijksakte de geboorteplaats is. Beide veronderstellingen zijn onjuist. Men trouwde ook voor het twintigste levensjaar en bovendien was de gemiddelde huwelijksleeftijd in die tijd 27 jaar.⁶

Leercontract

Een laatste conclusie die getrokken kan worden uit de trouwakte betreft het geloof van Salomon en Jannetje. De trouwvermelding staat niet genoemd in het kerkboek maar in het boek van het gerecht. Alleen mensen die niet in de officiële, protestantse kerk wilden trouwen, dus doopsgezinden, katholieken, lutheranen etcetera trouwden voor het gerecht. Salomon en Jannetje hingen dus niet het alom heersende protestantse geloof aan. Later in dit artikel zal er meer aandacht

gegeven worden aan het geloof van de familie Coster.

Wanneer Salomon Coster in Den Haag terecht is gekomen, weten we niet. Het moet in ieder geval voor 31 januari 1646 zijn geweest, toen hij met de meester kleermaker Rerick Eraerts een contract afsloot over het als leerling in dienstnemen van zijn 12-jarige zoon Pieter Rerick (Visbach).⁷ Uit dit contract, verleden voor de Haagse notaris Garbrand van Warmenhuysen, blijkt dat de leerperiode al een klein jaar daarvoor op 1 mei 1645 is ingegaan. Het is ongebruikelijk om achteraf zo'n leerovereenkomst te laten opstellen. Een verklaring daarvoor kan zijn dat Coster toen nog niet in Den Haag woonde en daar nog geen werkplaats had. Hij moet toen wel plannen hebben gehad om zich in Den Haag te vestigen. Maar blijkbaar was dat niet zo zeker. Het leercontract heeft een duur van negen jaar. Bepaald wordt dat Rerick zijn zoon de eerste drie jaren zal voorzien van kleren en kost. Met andere woorden, Pieter trekt niet bij Coster in, maar is daar alleen in de leer. Na de eerste drie jaar zal hij wel bij Coster intrekken. Opvallend is, dat verder wordt bepaald dat als Coster binnen de eerste drie jaar uit Den Haag

vertrekt, Pieter dan met hem mee zal gaan en wel bij hem in de kost komt.

Het grote geld

Deze keus van Coster voor Den Haag was niet vreemd. Haarlem mocht dan wel bekend staan om haar uurwerkmakers, echter in Amsterdam, of Den Haag moest je zijn voor de afnemers van de luxeproducten, die klokken en horloges nu eenmaal waren. In Amsterdam werd over het algemeen het geld verdiend, maar in het regeringscentrum Den Haag zat het grote geld, het door de jaren heen opgepotte geld. Tevens vertoefden in Den Haag een voor een klokkenmaker interessante clientèle, de groep van bemiddelde internationale gezantschappen.

Over waar Coster zich in Den Haag vestigde komen we voor het eerst iets te weten in 1652. Dan huurt hij voor 160 gulden voor één jaar een huis aan de zuidzijde van de Veerkade, nu de Stille Veerkade (het 'Haagse' noorden wees toentertijd naar de kust, dus naar het westen).⁸ Het gaat om een huis naast het hoekhuis aan de Wagenstraat. Getuigen bij deze huurovereenkomst zijn de dan ongeveer 18 jaar oude leerling Pieter Visbach en een Cornelis Hartloop, waarschijnlijk een broer van Jannetje.

Welvaart en smaak

De buurt waarin Coster zich vestigde was een nieuwe in het zuiden van Den Haag. Nadat op initiatief van Maurits de singels waren aangelegd, zorgde de magistraat ervoor dat aan de zuidelijke singel, de Bierkade, snel voorname huizen werden gebouwd. Zo werd de reiziger, die uit het zuiden Den Haag benaderde, getraakteerd op een waardig stadsfront, waarbij strenge welstandsbepalingen hadden gezorgd voor een suggestie van welvaart en smaak. Dit kon niet verhelen dat er tussen dit front en het eigenlijke dorp nog een groot leeg veld lag. Dit probeerde de magistraat in ontwikkeling te brengen door het graven van een kanaal van het Spui naar de Paviljoensgracht: de veerkade. Dit moest een chique woongracht worden, maar moest ook zorgen voor uitbreiding van de havencapaciteit. Er was behoefte aan aanlegplaatsen voor de vele veerschepen die Den Haag dagelijks aandeden. Veerschepen waren belangrijk voor de aanvoer van personen en goederen, maar ook voor het onderhouden van contacten met andere steden. De veerkade is in 1630 aangelegd. Omdat het aanvankelijk niet zo wilde vloten met de bebouwing, is men toen gestopt bij de Wagenstraat. Pas in 1640 is hij doorgetrokken naar de Paviljoensgracht. Het huis dat Coster daar in 1652 huurde was dus betrekkelijk nieuw. De contacten van Coster met Huygens en de daaruit voortvloeiende werkzaamheden hebben hem geen windeieren gelegd. In 1957 kan hij het hoekhuis aan de westzijde van de Wagenstraat aan de andere zijde van de Veerkade kopen voor 2400 gulden.⁹ Een van de getuigen bij dit koopcontract voor notaris Pieter van Groenevelt is Dirck Ponse van Slingerlant, een man die later nog voor Jannetje van belang zal zijn.

Pieter Visbach

Lang heeft Coster niet van dit huis kunnen genieten. In december 1659 sterft hij. Hoe, waar en wanneer precies is niet bekend. In ieder geval zet zijn weduwe de zaak nog enige tijd voort met behulp van Pieter Visbach, zijn voormalige leerling, die daartoe terugkeert naar Den Haag. Op 3 november 1660 neemt Pieter de zaak van haar over en huurt het huis aan de Wagenstraat voor zeven jaar.¹⁰ Verder zal Pieter het nog vijf jaar lopende contract van Coster met de voogden van leerling Christiaan Reinaerts overnemen. Dit betekent dat hij aan Jannetje 150 gulden moet betalen ter compensatie van de verdiensten die hieruit voort-

Afb. 5: Het huis rond 1890. Foto Haags Gemeentearchief.

vloeien en anders aan Jannetje zouden toevallen. Verder is Jannetje van plan om verschillende werken van haar man te veilen. Die daar niet verkocht worden moet Pieter ten behoeve van Jannetje zien te verkopen. Jannetje stapt dus geheel uit de klokkenzaak en verlaat ook het huis aan de Wagenstraat. Waar gaat zij heen en hoe voorziet zij verder in haar onderhoud? Hierbij is de meester timmerman Dirck Ponse van Slingerlant behulpzaam. Op 19 november 1660 gaat hij met Jannetje een

compagnonschap aan in de handel in linnen lakens. Jannetje en haar gezin zullen een huis van hem huren aan de noordzijde van de Lange Gracht (nu de Gedompte Gracht). Dirk zijn we al eerder tegengekomen als getuige bij het koopcontract uit 1957. De banden van de familie Coster met deze man komen vermoedelijk voort uit het lidmaatschap van de Doopsgezinde gemeente. Dit was in Den Haag een relatief kleine groep mensen die tot 1752 heeft bestaan.

¹ Gemeentearchief Delft, tnr. 14, Collectie doop-, trouw- en begraafboeken van Delft, inv.nr. 125, ondertrouwboeken 1637-1645, folio 109.

² O.a. uit: C. ten Boom, 'Een en ander uit de dagen toen men nog "den Tijd had"' in: Haarlem. Gedenkschrift uitgegeven ter gelegenheid van het vijf-en-twintig-jarig bestaan (Haarlem, 1926), p. 83-92.

³ Gemeentearchief Delft, tnr. 161, Oud notarieel archief Delft, 1574-1842, inv.nr. 1973E, folio 281.

⁴ Bijzonder lezenswaardig is: Frans Grijzenhout, 'Frans Hals. The portraits of a mennonite watchmaker and his wife' in: The Rijksmuseum Bulletin 2013, p. 123-138.

⁵ Zie ook: J.H. Leopold, 'Een reishorloge door Salomon Coster' in: Jaarverslag Koninklijk Oudheidkundig Genootschap 1976, p. 73-76.

⁶ Nelleke Bakker, Vijf eeuwen opvoeden in Nederland. Idee en praktijk, 1500-2000 (Assen, 2010), p. 118.

⁷ Haags Gemeentearchief, tnr. 0372-01, Notarieel archief Den Haag, inv.nr. 20, folio 321. In dit contract worden Pieter Rerick noch zijn vader Rerick Eraets met de achternaam Visbach genoemd. Dat het wel degelijk om Visbach gaat, blijkt uit een akte uit 1639, waarin de kleermaker Rerick Erardt met de achternaam Visbach wordt opgevoerd. Haags Gemeentearchief, tnr. 0372-01, Notarieel archief Den Haag, inv.nr. 71, folio 371.

⁸ Haags Gemeentearchief, tnr. 0372-01, Notarieel archief Den Haag, inv.nr. 298, folio 70.

⁹ Haags Gemeentearchief, tnr. 0372-01, Notarieel archief Den Haag, inv.nr. 110, folio 32.

¹⁰ Haags Gemeentearchief, tnr. 0372-01, Notarieel archief Den Haag, inv.nr. 178, folio 161.